

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه قم

دانشکده الهیات

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

عنوان:

شیوه مواجهه معصومین (ع) با پدیده جعل و جااعلان حدیث (با تاکید بر نقش زنادقه در جعل حدیث)

استاد راهنما:

جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد علی تجری

استاد مشاور:

جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمد تقی دیاری بیدگلی

نگارنده:

شهین محمدی

زمستان ۱۳۹۰

تقدیم به:

این اندک را به پیشگاه مقدس و با عظمت معصومین (علیهم السلام) بخصوص ولی نعمتم
ابا صالح المهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) تقدیم میدارم.

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدای منان را که اندیشیدن را به من آموخت تا در کوره راههای زندگی پر فراز و نشیبم سرگردان نشوم و راه آشنایی با معصومین (علیهم السلام) را برایم هموار کرد تا بهترین شیوه زیستن را برگزینم و سپاس از تمام اعضای خانواده ام که در زندگی و توفیق هایم مشوق من بودند و با سعه صدر مرا در ادامه تحصیل تحمل و تشویق کردند. سپاس از خانم طلاکوبی بهترین دوستم که در تمام لحظه های زندگی و تحصیل همفکر و یاور من بود و تشکر ویژه از اساتید بزرگوارم جناب آقای دکتر تجری، استاد راهنما و جناب آقای دکتر دیاری، استاد مشاور، که با حوصله و درایت فراوان مرا در نوشتن این پایان نامه کمک کرده و رهنمود های لازم را در پیشبرد هر چه بهتر آن در اختیارم گذاشتند. باشد که بتوانم با عمل به آنچه آموختم شکر تمام این الطاف و منت ها را به جا آورم. انشالله

چکیده

جعل حدیث، پدیده ای تلخ و شوم است که در تاریخ روی داده و وقوع آن اجمالا مورد اتفاق فریقین است. عالمان شیعه آغاز آن را عصر پیامبر و اغلب اهل سنت، با دلایلی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است، بعد از کشته شدن عثمان می دانند.

جعل حدیث انگیزه های گوناگون، شیوه های متعدد و پی آمدهای زیانبار و گمراه کننده داشته است و جاعلان، گروه های مختلفی بودند. از جمله، برخی سیاسیون، غالیان، قصه پردازان، طرفداران فرقه ها و نحله ها و زندیقان و اهم حوزه های جعل عبارت بود از حوزه اعتقادات، احکام، اسباب نزول و تایید برخی فرقه ها و افراد. در این میان زنادقه نقش مهمی در جعل حدیث داشتند، آنان به لحاظ نظری در سه اصل اعتقادی مسلمانان یعنی خدا و صفات او، رسالت پیامبران و معاد تردید می افکندند، و به لحاظ عملی از سویی مروج ادیان قدیم ایران بویژه ثنویت، مانوی گری، زرتشتیه و مزدکیه بودند و از سوی دیگر به اباحی گری، خوشگذرانی، توهین به مقدسات، تاویل نصوص و جعل حدیث می پرداختند. عبدالله بن مقفع، ابن ابی العوجا، ابن طلوت، ابوشاکردیصانی، مطیع بن ایاس، سیف بن عمر، از چهره های معروف جاعلان زندیق به شمار می روند.

پیشوایان معصوم (علیهم السلام) در مقابله با پدیده جعل و مواجهه با جاعلان به تناسب از شیوه های مختلف استفاده می کردند که اهم آن ها از این قرار است: رد عقاید آنان و بیان عقاید صحیح، روشنگری و اطلاع رسانی در مورد اقدامات جاعلان، افشاگری و معرفی چهره های جاعل، نقد احادیث جعلی آنان، ارائه معیار های کلی برای شناخت احادیث جعلی، پرهیزدادن شیعیان از همنشینی با آنان، اعلام براءت و بیزاری از آنان، لعن و نفرین به آنان، تهدید آنان به عذاب الهی و بالاخره برخورد فیزیکی و یا فرمان به قتل آنها.

کلید واژه: جعل حدیث، احادیث ساختگی، وضع حدیث، زنادقه، مواجهه معصومین (علیهم

السلام)، واضعان، دس جاعلان، موضوعات

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۱	فصل اول: کلیات .....
۲	۱-۱ تعریف موضوع.....
۲	۲-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۲	۳-۱ اهداف تحقیق.....
۳	۴-۱ پرسشهای تحقیق.....
۳	۵-۱ فرضیه های تحقیق.....
۴	۶-۱ پیشینه ی تحقیق.....
۴	۷-۱ روش تحقیق.....
۴	۸-۱ سازماندهی تحقیق.....
۶	فصل دوم: وضع و جعل حدیث .....
۷	۱-۲ معنای لغوی جعل.....
۷	۱- واگذاردن و پایین آوردن.....
۷	۲- اسقاط کردن.....
۸	۳- اختلاق.....
۸	۴- الصاق و چسباندن:.....
۸	۲-۲ معنای اصطلاحی جعل.....
۱۰	۳-۲ دلایل وقوع جعل.....
۱۰	أ) شواهد روائی،.....
۱۱	ب) رد روایات توسط ائمه(علیهم السلام) و صحابه.....
۱۱	ج) گزینش احادیث در جوامع حدیثی.....

- د) اعتراف دروغ پردازان، ۱۱
- ه) کتبی که در زمینه احادیث موضوعه نوشته شده، ۱۲
- ۴-۲ پیشینه وضع و جعل ۱۲
- ۱-۴-۲ دیدگاه حدیث پژوهان اهل سنت: ۱۲
- ا) عدالت صحابه و خشیت آنان از خدا و ردّ این ادعا، ۱۸
- ب) استبعاد وضع حدیث به دست صحابه و ردّ آن ۱۹
- ج) فقدان شواهد تاریخی و ردّ این نظریه ۱۹
- ۲-۴-۲ دیدگاه حدیث پژوهان مکتب اهل بیت (ع) ۲۰
- ۴-۲ علل وانگیزه های وضع و جعل ۲۵
- ا) عامل سیاسی: ۲۵
- ۱- موضوع خلافت و جانشینی پیامبر ۲۵
- ۲- روی کار آمدن معاویه، ۲۶
- ۳- منع تدوین حدیث، ۲۶
- ب) عامل فرهنگی و دینی، ۲۷
- ج) فرقه گرایی، ۳۲
- د) مکاتب فقهی، ۳۳
- ه) دنیا مداری، ۳۴
- و) عامل تربیتی و تبلیغی، ۳۵
- ۵-۲ شیوه های جعل حدیث ۳۷
- ا) جعل کامل حدیث، ۳۷
- ب) درج الفاظ جعلی در حدیث، ۳۸
- ج) سند سازی برای احادیث جعلی، ۳۹
- د) دستکاری در کتب محدثان، ۴۰
- ه) بوجود آوردن مجموعه ی احادیث جعلی و نشر آن، ۴۰
- ۶-۲ علائم احادیث جعلی ۴۱

- ۴۱ ..... (أ) مخالفت حدیث با قرآن.....
- ۴۳ ..... (ب) مخالفت حدیث با سنت.....
- ۴۴ ..... (ج) مخالفت حدیث با بدیهیات عقلی.....
- ۴۵ ..... (د) مخالفت حدیث با تاریخ قطعی حدیث.....
- ۴۶ ..... (ه) مخالفت حدیث با اجماع.....
- ۴۷ ..... (و) مخالفت حدیث با قوانین ثابت علمی،.....
- ۴۹ ..... (ز) رکاکت حدیث.....
- ۴۹ ..... ۷-۲ پیامدهای جعل حدیث.....
- ۵۰ ..... (أ) محرومیت مردم از اهل بیت (علیهم السلام).....
- ۵۰ ..... (ب) شکل‌گیری جریان‌های فکری مختلف و پدیداری بدعت،.....
- ۵۱ ..... (ج) ایجاد اختلاف،.....
- ۵۱ ..... (د) دشواری دستیابی به احادیث صحیح.....
- ۵۲ ..... (ه) نفی احادیث صحیح به بهانه جعل زدائی.....
- ۵۲ ..... (و) مخدوش کردن چهره اسلام ناب.....
- فصل سوم: گروه‌های مختلف جااعلان و ارائه نمونه‌هایی از جعل آنها..... ۵۳**
- ۵۴ ..... ۳-۱ گروه‌های مختلف جااعلان.....
- ۵۴ ..... ۳-۱-۱ سیاسیون.....
- ۵۹ ..... ۳-۱-۲ فرق و نحله‌ها.....
- ۶۰ ..... (أ) فرقه‌های کلامی.....
- ۶۰ ..... قدریه،.....
- ۶۰ ..... مرجئه،.....
- ۶۲ ..... مفوضه،.....
- ۶۳ ..... جبریون،.....
- ۶۵ ..... معتزله،.....

۶۶	.....(ب) گروه های فقهی
۶۷	.....۳-۱-۳ خیر خواهان جاهل
۶۹	.....۳-۱-۴ غالیان
۷۱	.....۳-۱-۵ قصاصون
۷۶	.....۳-۱-۶ معاندین و دین ستیزان بویژه زنادقه
۷۶	.....۳-۲-۲ محورهای جعل احادیث
۷۷	.....۳-۲-۱ در باره خدا و پیامبر(صلی الله علیه و آله)
۸۰	.....۳-۲-۲ در حوزه احکام دین
۸۱	.....۳-۲-۳ در تایید فرقه های مختلف
۸۲	.....۳-۲-۴ در حوزه اسباب النزول آیات قرآن
۸۹	.....۳-۲-۵ در حوزه کلام معصوم(علیهم السلام)
۹۱	..... فصل چهارم: نقش زنادقه در جعل حدیث
۹۲	.....۴-۱ معنای لغوی زندیق
۹۴	.....۴-۲ معنای اصطلاحی زندیق
۹۶	.....۴-۳ پیشینه تاریخی زنادقه
۱۰۵	.....۴-۴ بررسی اجمالی عقاید زنادقه
۱۰۸	.....۴-۵ بررسی زنادقه گری از بعد نظری
۱۰۹	.....(أ) تردید در وجود خداوند
۱۰۹	.....(ب) نفی صفات الهی
۱۱۰	.....(ج) قدم عالم
۱۱۰	.....(د) شک در حقانیت پیامبران و هجو و شتم آنها
۱۱۲	.....(ه) نفی معاد و بهشت و دوزخ
۱۱۳	.....(و) انکار قرآن و نفی اعجاز آن
۱۱۷	.....(ز) اعتقاد به تناسخ

- ۶-۴ بررسی زندقه گری از بعد عملی ۱۱۷
- أ) زنده کردن ادیان قدیم ایران و سعی در انتشار آنها ۱۱۸
- ب) جعل حدیث ۱۱۸
- ج) اباحی گری، خوشگذرانی و حلال کردن کارهای حرام ۱۱۹
- د) تاویل نصوص دینی ۱۲۰
- ه) توهین به مقدسات ۱۲۵
- ۷-۴ میزان اثر گذاری زندقه گری در افکار مردم ۱۲۷
- ۸-۴ جااعلان مشهور زنداقه وارائه نمونه هایی از جعل آنها ۱۲۸
- نمونه های جعل سیف ۱۳۴
- ۹-۴ محور های جعل حدیث از جانب زنداقه ۱۳۸
- أ) در مورد خداوند ۱۳۸
- ب) در مورد پیامبر (ص) ۱۳۹
- ج) جعل شان نزول برای آیات قرآن و تخریب تفسیر صحیح از آن و مسخره کردن آیات ۱۴۰
- د) دامن زدن به مساله قومیت و نژاد پرستی ۱۴۰
- ۱۰-۴ متهمان به زندقه ۱۴۰
- فصل پنجم: مواجهه معصومین (علیهم السلام) با پدیده جعل و جااعلان حدیث ۱۴۴**
- ۱-۵ شیوه های مواجهه ائمه اطهار (علیه السلام) با جااعلان حدیث ۱۴۵
- ۱-۵-۱ رد عقاید مخالفان و بیان عقاید صحیح ۱۴۵
- ۱-۵-۲ اعلان و اطلاع رسانی به مردم در باره اقدامات جااعلان ۱۴۶
- ۱-۵-۳ نقد احادیث جعلی ۱۴۸
- ۱-۵-۴ ارائه ملاک و معیار برای شناخت احادیث جعلی ۱۴۹
- ۱-۵-۵ تربیت شاگردان برجسته ۱۵۰
- ۱-۵-۶ نشر کتاب در رد عقاید ملحدان ۱۵۰

- ۷-۱-۵ تصحیح و تایید کتب عرضه شده ۱۵۱
- ۸-۱-۵ پرهیز دادن شیعیان از مجالست با منحرفین اعتقادی ۱۵۲
- ۹-۱-۵ مبرا نمودن ساحت تشیع ۱۵۳
- ۱۰-۱-۵ بیزاری جستن و براءت ۱۵۳
- ۱۱-۱-۵ تهدید به عذاب الهی ۱۵۴
- ۱۲-۱-۵ لعن و نفرین و تهدید ۱۵۴
- ۱۳-۱-۵ صدور فرمان قتل منحرفان ۱۵۵
- ۲-۵ میزان اثر گذاری برخورد ائمه اطهار (علیه السلام) در محو یا کند شدن جریان جعل حدیث ۱۵۷
- أ) احتیاط در نقل حدیث ۱۵۷
- ب) شناسایی و معرفی واضعان حدیث ۱۵۸
- ج) شناسایی و گرد آوری احادیث ساختگی ۱۵۸
- د) پیدایش علوم مرتبط، مانند علم رجال، درایه، جرح و تعدیل ۱۵۹
- ۳-۵ آیا هنوز آثار پدیده جعل رواج دارد؟ ۱۵۹
- أ) ملحدان عرب ۱۵۹
- ب) پدید آمدن فرقه "قرآنیون" ۱۶۰
- ج) خاور شناسان (مستشرقان) ۱۶۰
- د) ارتداد از دین ۱۶۰
- ه) رها کردن مذهب تشیع و گرایش به تسنن ۱۶۲
- و) ظهور فرق مختلف مانند وهابیت ۱۶۲
- ز) ایجاد سایت ها و وبلاگهای متنوع اینترنتی و ساخت فیلم علیه دین اسلام و مذهب شیعه ۱۶۳
- منابع و مآخذ ۱۶۴

مقدمه

پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) می فرمایند: "من تقول علی ما لم اقل فلیتبوا مقعده من النار".^۱ (هر کس به من گفتاری نسبت دهد که من آنرا نگفته ام باید جایگاه خود را در آتش جهنم ببیند) همچنین از حضرت نقل شده: من حدث عنی حدیثا و هو یری انه کذب فهو احد الکذابین.^۲ (هر کس از من حدیثی را نقل کند، در حالی که می داند دروغ است، او یکی از دروغگویان می باشد) در فرمایش دیگری پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) می فرمایند: "لا تکذبوا علی فان الکذب علی یولج النار". (به من دروغ نسبت ندهید، زیرا نسبت دروغ بر من موجب دخول در آتش است).^۳

از زمانهای دور شنیدن برخی سخنان منسوب به پیشوایان که با عقل و منطق سازگاری نداشت و گاه حتی با مسلمات اعتقادی تطابق نداشت، موجب تحیر بنده می گشت و مرا وامی داشت که در لابلای کتب نقلی بدنبال سند چنین سخنانی باشم و بویژه این سوال که چه عاملی در پیدایش این همه فرقه در حوزه اسلام دخالت داشته، همیشه فکرم را به خود مشغول میداشت لذا با توجه به سخنان نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله) و با توجه به نقش جاعلان، در به تحریف کشاندن کلام سرنوشت ساز ائمه معصومین (علیهم السلام) که آسیبهای جبران ناپذیری را بر پیکره اسلام و مسلمین وارد نموده است، بر آن شدم که گوشه ای از فعالیتهای مخرب و دامنه دار آنها را در طول تاریخ شیعه به تصویر بکشم تا هم تاثیر آن تلاشها، هم اغراض آنها از این عملکرد و هم نحوه برخورد معصومین (علیهم السلام) در مقابل این نوع فعالیتهای تا حدی بیان شود. باشد که این رهنمودها، راهگشای حل مشکلات مشابه در عصر کنونی باشد بحول ... تعالی .

---

^۱ ابن ماجه، محمد بن یزید، سنن ابن ماجه، دارالکتب العلمیه، بیروت، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۱۳-۱۵

^۲ همان

^۳ همان

فصل اول
کلیات

۱-۱ تعریف موضوع

در طول تاریخ اسلام، احادیث شریف معصومین (علیهم السلام) به شیوه های مختلف مورد دستبرد افکار مسموم قرار گرفت و از مسیر خود منحرف شد و در این میان گروه های مختلف جاعل نقشی پر رنگ تر ارائه کردند که از جمله آنها زنادقه می باشند. شکی نیست در این که معصومین (علیهم السلام) با جریان جعل و گروه های جاعل به مبارزه پرداخته و موضع گیری خود را در مقابل این فرقه ها مانند غلات، مقدس مآبان جاهل و معاندان، اعلام کرده اند و این تحقیق بر آن است که با تبیین پدیده جعل و مباحث گوناگون مربوط به آن، شیوه های مختلف مواجهه معصومین (علیهم السلام) با این گروه ها، بویژه زنادقه را تبیین و تحلیل نماید.

۱-۲ اهمیت و ضرورت تحقیق

از آنجائی که الگو و اسوه بودن معصومین (علیهم السلام) در تمام اعصار و برای تمام بشریت امری حتمی است و با توجه به اینکه برخی گروه ها و احزاب سیاسی و اعتقادی با انگیزه های گوناگون همیشه در مقابل مقدسات، بخصوص اسلام قد علم کرده و می کنند و معمولاً بین افکار گروهها و احزابی که در طول تاریخ ظهور پیدا کرده اند، با افکار کسانی که بنوعی در تحریف و تبدیل سخنان شریف پیشوایان دخالت داشته اند، پیوندی وجود دارد، ضرورت دارد ضمن آشنایی با مباحث مختلف پدیده جعل و فعالیتهای جاعلان، با شیوه های کاربردی پیشوایان، در مواجهه با این گروه ها آشنا شده و روشهای موثر را در اصلاح و یا ریشه کن کردن این افکار انحرافی بشناسیم و به کار بندیم.

۱-۳ اهداف تحقیق

هدف این است که یکبار دیگر سنت و سیره معصومین (علیهم السلام) را بویژه در ارتباط با گروه های معاند و مخالف با جهان اسلام و مسلمین در این عصر "وانفسا"، احیا و سرلوحه زندگی خود قرار داده، شیوه ها و راهکارهای عملکردی و موثر ایشان را تجسم عینی بخشیده، در عین حالی که زمینه پویایی و ترویج اسلام بویژه تشیع فراهم می شود، میزان ضرر و ضربه از ناحیه دشمنان به حداقل برسد. انشاءالله

لازمه تحقق چنین هدفی، آشنا کردن افکار ملت مسلمان در تمام صحنه های مدافعه و مبارزه،

با شیوه های کاربردی معصومین (علیهم السلام) می باشد.

۱-۴ پرسشهای تحقیق

اهم سوالاتی که در رابطه با موضوع تحقیق ممکن است فکر هر کسی را به خود مشغول دارد عبارتند از:

۱- جاعلان حدیث چه گروه ها و فرقه هایی را تشکیل می دادند و اهداف آنها از جعل چه بوده است و در این میان زنادقه چه نقشی را ایفا کرده اند؟

۲- شیوه برخورد معصومین (علیهم السلام) با پدیده جعل و جاعلان چگونه بوده است؟

۳- میزان تاثیر گذاری جاعلان در فرهنگ اسلام بویژه تشیع تا چه حد بوده است؟

۴- رسوبات فکری جاعلان حدیث، در عصر حاضر به چه صورت هایی مشهود است؟

۵- زنادقه چه نوع احادیثی را جعل می کردند و محور های جعل آنها چه بوده است؟

۱-۵ فرضیه های تحقیق

الف) گروه های زیادی در پیدایش و رواج پدیده جعل نقش داشتند که اهم آنها عبارتند از: غلات، اهل ظاهر، زنادقه و سیاسیون جاه طلب و آنها اگرچه در لطمه زدن به فرهنگ اصیل اسلام بصورت مشترک عمل کرده اند و لکن انگیزه ها و اهداف متفاوت از هم داشته اند. بنا براین از میان انگیزه هایی که در ایجاد و رونق پدیده جعل موثر بوده می توان به منفعت طلبی، جهالت، غرض ورزی، دشمنی و عناد اشاره کرد.

ب) شیوه های برخورد ائمه اطهار (علیهم السلام) بصورت های مختلف در تاریخ منعکس شده است، مانند نصیحت، مناظره، افشاگری، روشنگری و حتی سرکوب و فرمان قتل.

ج) تاثیر جریان جعل حدیث در واژگونه جلوه دادن اسلام ناب را نمی توان نادیده گرفت به نحوی که بسیاری از ارزشها جایگاه خود را به ضد ارزشها داد.

د) در عصر حاضر نیز پیامدهای جعل، به صورت گروه ها و جریانات داخل حوزه اسلام همچون وهابیت و برخی گروه های قشری و نیز در خارج از حوزه اسلام همچون آثار برخی مستشرقان قابل مشاهده می باشد.

ه) به نظر می رسد زنادقه نوعا احادیث اعتقادی را جعل می کردند.

۱-۶ پیشینه ی تحقیق

اگرچه کتاب هائی در زمینه وضع و جعل حدیث، چه از ناحیه علما و دانشمندان اهل سنت و چه علما و حدیث پژوهان شیعه نوشته شده است که برخی از کتابهای کهن در این زمینه عبارتند از: تذکره الحفاظ ابن طاهر المقدسی (۵۰۷ق)، الموضوعات ابن جوزی (۵۹۷ق)، موضوعات الصغانی (۶۵۰ق)، مختصر الاباطیل و الموضوعات ذهبی (۷۴۸ق)، المقاصد الحسنه السخاوی (۹۰۲)، اللئالی المصنوعه سیوطی (۹۱۱ق)، اسرار المرفوعه فی الاخبار الموضوعه ملا علی قاری (۱۰۱۴ق) و آثار المرفوعه فی الاخبار الموضوعه للکنوی (۱۳۰۴ق) و از کتابهایی که دانشمندان معاصر نوشته اند می توانیم به کتاب سلسله الاحادیث الضعیفه و الموضوعه شیخ محمد ناصر الدین البانی، الوضع فی الحدیث عثمان فلاته، الاسرائیلیات و الموضوعات فی کتب التفسیر ابو شهبه، الاخبار الدخیله محمد تقی تستری، یکصد و پنجاه صحابی ساختگی علامه عسکری اشاره نماییم.

ولیکن بر اساس تتبعات به عمل آمده متوجه شدم که تاکنون به جز چند مقاله مختصر و پاره ای مطالب پراکنده، آنهم در لابلائی کتب و مجلات تخصصی، متن مبسوطی که گویای تمام زوایای فعالیت گروههای مختلف جاعل، بخصوص زنادقه و نقش آنها در جعل احادیث شریف معصومین و (علیهم السلام) شیوه های مختلف برخورد ائمه اطهار (علیهم السلام) با این گروهها باشد، ارائه نشده است، البته در باره نقش غالبان در جعل حدیث، پایان نامه و کتاب نوشته شده و همچنین شیوه های برخورد برخی پیشوایان مانند امام صادق (علیه السلام) با این فرقه های منحرف فکری و عملی در میان نوشتارها مانند کتب و پایان نامه ها به چشم می خورد. ناگفته نماند که در رابطه با فرقه ضاله زنادقه نیز پایان نامه هایی نوشته شده است، ولی جای خالی پژوهشی که در بر دارنده موضوع از جمیع جهات باشد، کاملاً مشهود است، لذا تصمیم گرفتم پایان نامه خود را به این موضوع اختصاص دهم و در انجام این وظیفه مهم، لطف و عنایت خاصه خود ائمه معصومین (علیهم السلام) را به یاری می طلبم.

۱-۷ روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش به تناسب موضوع، توصیفی و تحلیلی و شیوه جمع آوری مطالب، کتابخانه ای و رایانه ای است و جهت بررسی و تحلیل مباحث ارائه شده، ترجیحاً به کتب قدیمی مرتبط با موضوعات تحقیق و برخی مجلات تخصصی و مقالات مراجعه شده است.

۱-۸ سازماندهی تحقیق

این تحقیق، شامل یک مقدمه، در فصل اول ذکر کلیات تحقیق، سپس در فصل دوم به معنای

لغوی و اصطلاحی جعل، همچنین پیشینه جعل و دلایلی که از جانب اهل سنت و مکتب اهل بیت (ع) در خصوص آغاز جعل، اقامه شده، پرداخته شده است. بررسی علل و انگیزه های جعل و شیوه هایی که در این فعالیت به کار گرفته شده، همچنین پیامدهای آن، بخش دیگری از فصل دوم می باشد. در فصل سوم، گروههای دخیل در جعل حدیث و محورهای مختلف جعل آنها مورد کاوش قرار گرفته است، که بین این گروهها به نقش زنداقه بطور اخص در فصل چهارم پرداخته شده است. در این فصل به پیشینه زنداقه گری، نظری انداخته شده، افکار و عملکردشان مورد بررسی بوده و کسانی که فعالیت آنها در زمینه جعل حدیث مشهودتر است، اجمالاً معرفی شده اند. به عده ای از افرادی که به زنداقه متهم شده اند نیز در همین فصل اشاره شده است. در آخرین فصل که فصل پنجم تحقیق را تشکیل می دهد، شیوه های مختلف برخورد ائمه اطهار (ع) با پدیده جعل و گروه های مختلف جاعل و تاثیر عملکرد ائمه (ع) در کند یا محو شدن جریان جعل مورد نظر بوده است.

فصل دوم

وضع و جعل حدیث

دومین پشتوانه اسلام و معارف دینی یعنی سنت، به دلیل روی کار آمدن ناشایستگان و منفعت طلبان، از مسیر خود انحراف یافت و در نتیجه ی آن، حدیث معصومین در معرض تهاجمات سیاستگذاران مغرض و حامیان جاهل آنها قرار گرفت به حدی که تعداد زیادی سخن نادرست به نام حدیث معصوم، وارد متون مورد اعتماد مسلمین شده و بر حیرت و سرگردانی فکری مشتاقان حق و حقیقت افزود و در این میان تنها کسانی که دلسوزانه و مدبرانه در مقابل این هجوم ایستادند و با تدابیر و عملکرد روشنگرانه خود، مسلمین را در مسیر روشن راهیابی قرار دادند، همان ائمه اطهار (ع) بودند که هدف امواج تیرهای خصمانه مخالفان و دشمنان قرار گرفته بودند. لذا ضرورتاً باید این قضیه جعل و تحریف حدیث، ریشه یابی شود تا راهکارهای مفید برای آشنایی بهتر با کلام حق، مشخص شود. در این فصل ضمن پرداختن به معنای لغوی و اصطلاحی واژه وضع و جعل، نظرات دانشمندان و علماء نیز در این رابطه بیان می شود. همچنین دیدگاههای مختلف در باره آغاز پدیده جعل و دلایل آنها، مورد بررسی و نتیجه گیری قرار می گیرد

۲-۱ معنای لغوی جعل

در این بخش جهت آشنایی با معانی مختلف جعل، ابتدا نظر برخی از لغویون را بیان می کنیم. جعل در فارسی همان وضع در زبان عربی است، لذا واژه "وضع" را از نظر لغویون بررسی می کنیم.

۱- واگذاردن و پایین آوردن

احمد بن فارس و طریحی وضع را به معنای واگذاردن و وانهادن و به عبارت دیگر پایین آمدن از مرتبه می دانند. "الوضع يدل على الخفض للشيء و حطه"^۱.

۲- اسقاط کردن

فیروز آبادی وضع را به معنای اسقاط کردن و انداختن می داند و می نویسد: وضع عنقه ای

اسقطها (گردن او را زد)^۲

^۱ ابن فارس بن زکریا، ابوالحسین احمد، *معجم المقاییس اللغه*، ج ۶، به تحقیق عبدالسلام محمد هارون، دارالکتب العلمیه، ۱۳۹۰ق، ص ۱۱۷

- طریحی، فخرالدین، *معجم البحرین*، ج ۴، تهران، المکتبه المرتضویه، بی تا، ص ۸۷۴

^۲ زبیدی، سید محمد مرتضی، *تاج العروس*، ج ۵، تحقیق علی سیری، دارالفکر، ۱۴۱۴ ق، ص ۵۴۴

۳- اختلاق

اختلاق، مترادف تراشیدن و جعل کردن "وضع الشيء وضعا ای اختلقه"^۱

۴- الصاق و چسباندن:

"الالصاق، الموضوع، الملتصق، وضع فلان علی فلان کذا، ای الصقه به" (چیزی را به چیزی

الصاق کردن)^۲

به نظر می رسد که معنای حقیقی وضع، همان حطّ، فرونهادن و پایین آوردن است در برابر رفع

که بالا بردن و برافراشتن می باشد که در برخی آیات قرآن نیز به همین معنا بکار رفته است مانند"

وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ^۳ ومانند "فَإِذَا لَقِيتُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا

أَخَذْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَإِمَّا مِثًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا"^۴ بنابراین

در معانی دیگر مجازا استعمال شده است.

۲-۲ معنای اصطلاحی جعل

در میان محدثان و حدیث پژوهان تردیدی نیست که حدیث موضوع، سخن ساختگی و نسبت

داده شده به معصوم است. به گفتار تعدادی از آنان اشاره می شود:

کنانی (ابو حفص عمر بن ابراهیم بن احمد) می گوید:

حدیث موضوع در اصطلاح سخن تراشیده و ساخته شده است که از جایگاه اصلی سقوط

کرده و القا شده لذا استحقاق بالا بردن را ندارد. "لان رتبته ان یکون مطروحا ملقی لا یستحق الرفع

اصلا"^۵

^۱. همان

^۲. ابن حجر، *النکت علی نزهة النظر فی توضیح نخبه الفکر*، تحقیق علی بن حسن الحلبي، ج ۲، الرياض، دار ابن الجوزی، ۱۴۶۱ق،

ص ۸۳۸

^۳. انشراح/۲

^۴. محمد/۴

^۵. ابن عراق الکنانی، ابی الحسن علی بن محمد، *تنزیه الشریعه المرفوعه عن الاحادیث الشنیعه الموضوعه*، ج ۱، دارالکتب العلمیه،

بیروت، ۱۴۰۱ق، ص ۱۵